

Erref. kodea: LAF-208-072

Izenburua: Kantutegiaren inguruko lana

Handia 2

1)

Jaunak eta anderiak,

Azkenik mintzatuko zitzaitzie ziberotar bat, Eta gogoeta zunbait egin badüt lan hau hunhartü beno lehen, ez nizalako ez müsizient edo müsikari bat, ez jakintsün bat, ziberotar bat bürhagertzia (nabarmen) hun zela pentsatü düt, Ziberoko seme baten uhuratzeko.

Èuskal Herria maite düzienek, badakit amodio berhezi bat ekarten düziela, gehienek bederen, gure "Lurralde berexiari", heiñ bat ezagützen düzien ber.

Gure "Lurralde berexia"-z, aitzineko aste batez, Zeruko Argian irakurtzen nüntian herroka (lerro) dithyranbiko zunbait. Mintzaldi hunen hastian aipatü nahi dütüt, ez Gipuzkoatik edo Bizkaiatik, edo beste probintzietatik jlinik (etorriak) ziradenentako, bena heben diren ene anaie ziberotarrentako, gure berexitarzüna balio handikua dela goguan har dezen, orhitüz haatik euskaldün egiten gütian berexitarzüna dela.

Huna hitz hoitarik:

"Zuberoko herri txiki haietan guzietan, azaltzen (esplikatzen) ez genakik~~ean~~ zerbait dario denari. ... Ezin zaio euskalduni Orhiko menditik Larra - ñera begira (Larrañerat so) pausatü eta, ametsik ez egitea... Inun baino egiazkiago esan (erran) dezakegu euskaldunök Zuberoan: "hauxe da ene sorterrria". Eta han, hau esateko behar gorririk sendi ez duena, Basaburuan eta Pettarrrian bere burua arrotz atxematen duena, sinistuta egon (sinets), irakurle, hori ez da euskalduna."

Zibero huntako seme zen, Sallaberry ere, eta Ziberoko kulturari etxekia, bena berhezkeriarik gabe. Diala ehün urte argitarazi zian libürü balius huntan^xedireiten (edo aurkitzen) dügü Ziberoko ahaide (doñu) hanitx, bena ere Baxenabarreko eta Lapurdiko, bai eta Gernikako Arbola ere, hitzak bederen.

x eta orano gehiago
familian itzi
dütian paperetan,

2)

Eüskal Herriko müsikaren eboluzioa

Sallaberry-ren baliuaren behar den bezala pezatzeko, eüskal-ahaidden biltzeko egin dian lanari bürüz, behar da jakin nuntik horra diren ahaide horik, zuiñ diren herrian berian (bertan) sortiak, eta zuiñ kanpotik jinak. Behar da ikusi zer müsika süertetarat tiratzen dien, ala eüskaldünek badienez beren müsika, bere lege bereziekin, populü beltzek edo Viet-Nam-tarrek ^{dien} bezala.

Galto horik ikertü dütie barnatik, ahal zien bezaiñ barnatik bederen, Charles Bordes eta Aita Donostia^k - bi müsikari jakintsün handi -. Haien lanetarik erraiten ahal dügü, larri-larria bederen (grosso modo), zer izan den eüskal-ahaideen eboluzioa.

Bi hitzez behar da beraz erran zer müsika lege edireiten (aurkitzen) den eüskal ahaideetan.

Ezagützen dütegün ahaide zaharrenak, 15-gn mendekuak (gizaldikuak) direla uste dügü. Ordian, eta 18-19-gn mentetara artino, itsas-alde huntan gehienik hedatürik zen müsika, gregorianua. Hunen legiak llabür-llabürra: melodiarentako zortzi modo, bakotxak bere köloria emaiten beiteio ~~kahadiari~~; ritmo aldetik, 2 eta 3 denboratako neurriak edo mesürak nahasteka.

18-gn mentetik hunarat sartzen da müsika modernua; hunen legiak: bi modo bakarrik, majora eta minora, köloria ahaidiari emaiten diena. Ahaide bakotxian ber ritmua has eta ürhent, ~~bi~~ denboratakua edo hiruetakua.

Eüskal-ahaideetan zer edireiten dügü ? Bi müsika hoitan izkiriba ditazken ahaidiak, bena ere bi müsika horien legiak nahasten dütien kantoriak. Eta gehiago dena, eüskaldünek badie beren kantatzeko manera. Ez dütie ahaide baten nota güziak, müsika baten legen arabera eman behar litzatekian goratarzünian emaiten, xüxen; edo dira goraxago, edo apalxago.

Huna etsenplü bat. "Bazterretik bazterriala" hasten den kantoria bildü die Charles Bordes eta aita Donostiak, bedera maneretara. Huna zer dion ahaide horrez aita Donostiak:

"La modalité, dans la chanson de Bordes, est mêlée: par sa tonique elle serait dü 8ème mode,

3)

mais l'ambiance est en la (4ème mode) quarte-dominante de la tonique mi.

Mon chanteur, de son côté, la transformait en mode mineur moderne... Mais vers le milieu, mon chanteur dérivait au mode majeur. La chanson, en plus de ses variantes dans le même mode, avait complètement modifié sa modalité.

Eta ritmuaz beste bitxikeriarik erraiten dü. Huna kantore hori Chuburu-k kantatürik. Zihaurek jüjatüko düzie.

✠

"Bazterretik bazterriala"

Huna beste etsenplü bat: "Txorittua, nurat hua". Hau Sallaberry-ren libürian modo minorian izkiribatürik da. Bena eüskaldünek modo hortako 3-gn, 6-gn eta 7-gn notak berheziki batian goraxago, bestian apalxago kantatzen dütie. Etxekopar-ek kantatüko deizie.

"Txorittua, nurat hua"

Sallaberry-k bildü kantoriak

Ikusten düzie etsenplü hoitarik eztela aisa eüskal-kantore baten ahaidiaren ~~hizirik~~ izkiribatzia. Eta behar dügü goguan üken Sallaberry-k bere libüria hogei ^{bi urtean} ~~urteak~~ gabe argitarazirik ziala. Müsika ikasi zian, ez ofizio^z eta bizipide baten egiteko, bena denboraren igaraiteko eta hortako gusta zialakoz. Ikasi zian beraz ordian haurrer eta gazter erakasten ahal zen bezala: müsika moderna. Eta bere jakitatiearekin ari izan zen kantore biltzen.

Zer ahaide süerte edireiten dügü arren haren libürian?

Lehenik aisa izkiribatzen ahal zütianak. Eta beraz kanpotik Eüskal Herrian sartü ahaidiak. Ezen eztügü uste üken behar eüskaldünek ez dütiela beren beitatik elki ahaidiak ~~baizik~~ maite.

Diala ehün urte, alde huntan bederen, Frantzian ~~erria~~ ^{egin:} "romance" hoitarik hanitx kurri zen, eta arrakasta handia zien, eta die orano ere.

Berrogeita hamar bat ahaidetarik, 25-30-en altia frantses "romances" hoitarik dira. Bat entzünaraziko deiziet, Ziberuan egünko egünian ere ezagütienetarik: "Zü zira, zü, ekiaren paria". Amodiozko kantü bat da. Chuburu-k kantatüko deizie.

4)
27
26 Bena hortarik landa berehala, Etchecopar-i galtatüko
25 deiot: "Zü zira, zü, ekiaren pare". Ber sendimentien
24 mintzarazteko, ikusiko düzie zer eüskal-goza barnagua
edireiten dügün bigerren kantorian.

"Zü zira, zü, ekiaren paria"

"Zü zira, zü, ekiaren pare"

22 Bi kantore hoitarik, lehena Sallaberry-k ekarten dü,
21 bigerrena ez. Bena eüskal-ahaide zaharrak ere badütü
20 libürü hunek. Hogeiez goiti kuntatü dügü. Zunbait haatik
19 eztakigü sobera ahaide arrotzetan ala Eüskal Herrikuetan
klasatü behar dütügün.

18 Bena segür gira "Txoriñuak kaloian" ahaide zaharra
17 dela. Kantore horren müsika bi lekütan edireiten da
16 Sallaberry-k beno lehen izkiribatürük: Pascal Lamazou-k
15 "Chansons de Pyrénées" libürian, eta de la Villeheloi
14 anderiak Sallaberry-k beno urte bat aitzinetik agerarazi
13 zian libürian. "Cette chanson a un caractère étrange",
12 dio Sallaberry-k. "Caractère étrange" segür müsika moder-
11 nua baizik ikasi eztianarentako. Bena segür niz beste
10 ahaiderik ere, hori bezain "étrange" baziala entzünik
9 merkatü arratsetan, Mauleko ostatietan.

"Txoriñuak kaloian"

11 Horrek badü egiaz adesa aipatzen günian gregoriano
10 kozia. Beste bat ere badü Sallaberry-k, ber gregoriano
9 koziarekin: "Ikkerraren zamaria", bena hiru denboratako
8 ritmo modernuan izkiribatürük. Eta ez die bi kantoreek
7 egiterik batere; lehena sendimentüzko kantore bat da,
6 bestia trüfatzeko kantore bat.

5 Beste Sallaberry-ren ahaide zaharrak müsika modernuan
4 izkiribatürük dira. Bena ageri da üsian melodiatik kanpo
3 den zerbait erakutsi nahi diala, nota txipi zunbait ha-
2 borokin ezarriz; hori eüskaldünen kantatzeko manera. Gü-
1 ziek ezagützen düzie "Adios, ene maitia"; ahaide arrotz
0 bat da, eta Sallaberry-k dakar. "Agota"-ren kantoria ber
ahaidian kantatzen da. Bena eztü Sallaberry-k ber mane-
rala izkiribatü, ezpeitü "Agota"-ren ahaidia ber manerala
entzün. Etchecopar-ek kantatüko deizie, eta ber denboran
pentasatüko düzie "Adios, ene maitia"-ri;

Sallaberry-ren mereximentiak

Holako kasü handiarekin haiñbeste ahaide bildüz, eta haiñen gazterik, Sallaberry-ren mereximentiak ez dütügü aski goretsiko. Ez balü lan hori egin, zunbat ahaide balius orai galdürik, heltü bada. Ala beste nurbaitek bildüko zütian ?

Jadanik aipatü deiziet de la Villehelio anderia. Agerarazi zütian 12 ahaide, hoitan kantika bat (interesenta), zortziko bat "Ikusten duzu goizean"-en ahaidiarekin, eta Ziberoko maxkaradetako marxa-ren sonia. Baratzen zaizkü bederatzü kantore. Bigez bestiak Sallaberry-ren libürian dira. Bazakiana ote de la Villehelio-k ere bildü zütiala zazpi kantore horik ? Eztügü erraiten ahal.

Horik dira: Txoriñua kaloian,
Argia dela diozü,
Iruten ari nuzu,
Xarmagarri bat badit,
Goizian goizik jeiki nündüzün,
(ahaide paregabia);

eta beste biga: "Argia dela diozu", bena ez Sallaberry-ren ber ahaidian, eta "Agota". Bena heben gaiza batek ez gütü apür estonatü: de la Villehelio-k "Agota" kantoriari ezarri deio Sallaberry-k Berreteretxen kantoriari emaiten deion ahaidia. Eta erran behar dügü ahaide hortan ez dügüla sekülan entzün Berreteretxen kantoria baizik. Aldiz, bai "Agota", bai Berreteretxen kantoria untsa ezagütürik dira, bena beti beren ahaide bereziekin emaiten dira. Huna Berreteretxen ahaide hunkigarria. Sallaberry-ri zor deiogü balinba orano herrian bizi izan dadien.

"Berreteretxen kantoria" (Chuburu)

Entzün düzien ahaide eder hori bezala, Sallaberry-k ez bazütian bildü, nun ediren egün:

Ahaire zahar huntan,
Alageraz,
Atarratze jauregian,
Beñat Mardo,
Chori erresiñula, hots emak enekin,
Chori erresiñula üdan da kantari,
Egüntto batez nindaguelarik,
Gaztetarzunak bainerabila,
Txorittua nurat hua,
Ikkerraren zamaria,
Jundane Extebe martirra,
Mendekoste pestetan

6)

Ikazketako mandoa,
Mutil gaztia,
Oi laborari gaixoa,
Orai banuazü herriti,
Plañü niz bihotzetik,
Urzo luma gris gaixua?

Eta eztütüt aipatzen, beharbada Eüskal Herrian baizik
haboro kantatzen ez diren ahaide arrotzak:

Argizagiak zelütik,
Prima eijerra,
Ene izar maitia,
Andereño bat,
Ostiraletan duzu... eta abar.

Ikasbide bat

Zerk ekarri zian Sallaberry egün haiñen gora altxatzen
dügün lan horren egitera ? Lan horren egitera, bai eta
familian ützi dütian paperen izkiribüz eta müsika notaz
betatzera ?

Haren denboran, eüskal kulturaren ikertzen hasten
ziren jakintsün zunbait. Haien lanen berri gaztetik
bazakian, eta beste hanitxek bezala, Sallaberry-k ere
bere lan partia egin nahi izan dü balinba jakintsünen-
tako. Bere libürrian ezarri dütü kantoriak frantsesezko
ützülpenarekin. Bena badakigü ere edizione bat egin
ziala oso eüskaraz. Hortarik ageri da Eüskal Herriaren,
eüskal kulturaren eta eüskaldünen amodioz ari izan dela.

Haur nintzalarik, libürü hau Ziberoko etxe hanitxetan
bazen. Ezta erraiten ahal zer hedadüra üken dian. Huni
esker dügü hanitxek heñben, ezagütü eüskal-izatiaren
argia.

Müsikaren aldetik holako lan baliusa egin dian lehen
gizona izan da Sallaberry, ipar alde huntan bederen.
Eta pentsa ez zela harentzat lan errexa. Orai bizi balitz,
oraiko magnetofona, zinta eta tresna amiragarriekin, zer
ez liro egin ! Üdüri zait etsenplü bat dela, eta eüskal
kulturan sartzera kümitatzen gütia.

Amodiozko kantak

Lapurdin, Baxenaberran eta Ziberon.

Aditzale adixkideak, agur !

Bilintx handiaren goroسترat deitu gaituzuelakotz, hemen gauden bi Lapurter hantek benetan atsegin dugu, eta eskerrak diozkagu Donosti-Aurrezki-kutxari.

Erren gabea : Miguel Pelan Orozco jaunaren hitz goxoek barna hunkitu gaituzte, baitakigu idazle bikain horren liburuek dakartloten omen zabela.

Bilintx, ororen iritziz, onakal maite-kantari famatuna izan da, alpatu baititu ez bertzeen bihozkadak, bainan ber-berenak, bere amodio gose-egarriak samindt oihukatuz, lotsarik gabe, halere urguri, bigun eta samurbera zegolarik.

Nahi ukan digute eskatu gure ipar-bazterretako amodiozko kantuen berri eman diezazuegun, haren ohoretan, nahiz ez diren naski Bilintx-en hein berekoak, baina herabetsuagoak izanez, bertzeak bigertsuagoak. Gure aldetako bertulariek ez zuten, Elizanburak salbu, ez Aguilera-ren, ez Heine-ren, ez Becker-en ezagutza nikorik. Ez ziren alabain hiritarrek, baserri-tarrak baizik : eskola guti zuten, eta Café Oriental-eko Lagun ikasiak ez ziren heien ostatu aruntetarat jausten.

Iaster oharbuko zarete bi gogo-moldeen arteko makurraz.

Kantua musikarik gabe, motz eta hotz legoke, bereziki hitza eta doinua elgarreklilako asmatuak izan dirolarik. Poetak batu ekeiak ez litzake behin ere bereri behar. Nihaurak, neure boz kakolarekin, ez bainezken deus ere kanta, galde egin diot Roger Idiart jaun adixkideari Laguntza poxi bat. Ugaria ardietsi di gu. Hari eskerrak pentsatzen dut ene hitzaldia ez dela motelegi izanen ; alderantziz ukunen dihuela berenez eskas lituzken bizia eta alatasuna.

Gogoeta Larri zenbait gairi-iruki

Aspaldiko errama da, berenez kantua bihotzetik jalgitzen dela eta bihotzetan hedatzen. Izan ere, kantu gehienak amodiozkoak dira, maltagunez gorets dezaten Jaungoikoe, aberria, itsasoa, lurra, etxea, ala jendeen arteko atxikimendua.

Bainan egun, hemen, jendeen artekoa baizik ez dugu alpatuko, gizon-emazten artekoa bakarrik, ezkontzarako bidetakoa ; ezen, gure euskal kantu herrikoietan ezin aurki ditake Meleagro edo Sapho-ren oiharzunik.

Oiktion erran duguna : gaita mugatu digute Zibero, Baxenabarre eta Lapurdiko abestietan. Badugu nahikoa : alabainan, gure ipar-alde hortan, amodiozko kantak gaindizka badiugu. Asko bildumetan aurki ditazke. Biltzale nasalenak izan dira Francisque Michel, Sallaberry Maulekoa, Charles Bordes, Azkue, Donostia, Barbier, Dufau, Onaindia, Nihaur ere ari izan naiz biltzen eta publikatzen. Bainan erran dezaket bedela oraino multxo bat ageritu gaberik.

Abesti horiek molde hainitzetakoak ditugu. Ezen heien musika biziki

desperdina da : (1).

- doinu zenbaitek erdi-eroko usaina balakarrete ;
- bertze batzuek hamazazpigarren mendekoarena ;
- parrasta batek salatzen digute lehen eta bigarren erromantismo giroetako jendeen bihotz eria ;
- eta azkenean nola ez aitor, han hemenka, zenbait aire arrotz berrien kutsua ?

Hainbertze melodi desperdinekin, ez bertsuen eta ez neurritzen egiturak ez dituzke elgarren iduririk izan (2). Kondatu ditut 24 bertsu mota eta 16 neurritz mota ; baditake ez nitzaien deneri ohartu.

Literatura-moduez gauza bera erranen dugu :

- zenbait kantu ipuin itxuran emanek dira ;
 - bertze usko bakar-hizketa moduan, alegia norbait bere buruzaz bere buruari mintzo ;
 - batzuetan maitalea bere maitaari mintzaten zaio, hunen erantzunik gabe ;
 - gehienetan elger-hizketak dira gizon gaztearen eta neskatxaren artean, bakoitza bertzearen zinezko amodioaz segurtatu beharrez.
- Birtan da maitaleen egoerak, sendimenduk eta erranak noiz nolakoak direla eta kantu batetik bertzetara arbas alda ditzakeela.

Argitasun larri holk eman ondoren, xeheki ikerituko dugu gure kantuen arabera zer den amodioa, nua pizten den, zerk hasten, nola mintzaten, zerk trahetzen, zerk hasten, nola ezkontzarat helitzen.

1. Zer da amodioa ?

Gure kantuetan ez du fama onik bama-bertze. Batak dio (3) :

Amodioa zoin den zoroa munda guziak badaki.

Bertze batek deitzen du "sukar malina" (4) :

Eri nuzu bihotzetik, erraiten dantzut bi hitzez :

Sukar malinak hartua nago, zu ez izan beldurrez ;

Otoi, otoi, zuk senda nezesu hili ez nadin xangrinez.

Asko maitale ahienka ari dira, zozotuk bezala dabiltzala, amodioa dela kausa, loa eta jana galdurik, beren maita beti gogoa (5) :

Egun oroz, goizetan, arratsetan,

Beti nago pena doloretan :

Ezin dezaket jan, ez eta ere edan,

Ez dakit zer dudan :

Gaitz handi bat da ni baitan ;

Ez naiteke ni bizi gisa hinetan !

Eta hura bertze mitiko baten deladar samina (6) :

Plama niz bihotzetik :
Gaitza zer didan ez dakit,
Trixterzia betek hartirik !
 Baitke axolarik,
 Balitz erremediorik
Ene gaitza senda shal lironik ;
Ezta mihndian barberik, bet belzik
Ene gaitza zertarik den ezagutzen daniak :
 Eta hura berantetsirik
 Beniegozti, galkoa, trixterik !

- 3

2. Matalek nun egiten dituzte ezagutzak ?

Mutiko betek aitortzen du elizan ohartu zelola neskatza bati : musika
"Si j'étals roi" opera-juska batetik hartua zuen Elissaburu-k (7).

Igande bet zen ikusleean
Mik aingerua Lehen aldikotz :
Haren itxura bihotzean
Geroztik hor dut eta betikotz !
Meza zen ari alderean,
Belaniko zen otoiizean.
Gero behatuz zerruari
Agur eski bet egun zuen
Aingeru bere legunari
Ordu tik maitatu nuen...

Badira, ehorzketa batzuetan edo berdin hil-harrietan elgar aurkitu
baitute (8) :

Bere aitaren hobi ondoan Lore aldatzen ari zen ;
Errespetuki alde hartarat txilka hurbildu nintzen ;
- Agur, Katixa, huna non noizbait bekarririk zaren aurkitzen :
Aspeldi danik ene bihotzak zaitu kartsuki bilatzen.

Maizago, lehen eleak merkatu, feirra, dantza edo ezkontza batzuetan
gertatzen dira :

Ortziraletan duzu Gurrusen merkatu
Ene malte polilita han nuen kausitu. (9).

Bertze kantu betek dio (10) :

Marluxen ezteietan, biak mahain berean,
Jan-artetik elgarrí so plantatu ginanean,
Sentimendu bet piztu zen kolpez gure artean.

Hirugarren batean haurx aurki ditako :

Azken bestetan egín nítuen izarraren ezagutzak. (11).

Askotan iturri inguruetan mutiko gaztek atxematzen zituzten emazte gaiak,
Orai ura etxerat heldu zale. Huna neska betek kondatsen duen ixorioaren
hastapena (12) :

Goizean goiz jeltirik argia gabarik
Urera Joan ninduzun pegarra harturik
Jaun xapelam gazte bat jin zautan ondotik
Heia nahi menetz urera legunik...

Erran behar dugu bertze buruz-bururik gerta zitakela. Ohartuko zirezte
gure amodiozko kantuetan gausk bere ilargi-izarrakin leku handia badankala.

Alabainan hainitz gizon gazte maiz gausk gauari amoros dabilteza, neska
batzuen lehoetarat herrikoa botatzen, heien iratzartzeko eta heiekin
amutsuki nintzatzeko. Askotan heien altsamen irilik, bertze batzuetan
nehoren belaurrik gabe.

Maiz beinika neska erotik ataritzen da mutikoaren biderra, neskek
edaria ekartzen duela, mutikoak kokil edo birkotza. Mutikoa numbait
zain dagolarik eta neskek opor egiten, erraiten ohi da mutikoaren gatik
"lastoa jan" duela, hots, janari idorra. Behar da ohidura hori ezagutu,
kobra huren ulertzeko (13) :

Erne bihotz gairoa etentzera doa :
Erin jasan dezaket bardak laldoa,
Matteak jan-arazi baitzautan lastoa.
Bera dut dei toratzen, ez haren arnoa !

3. Zerik ditu neska-mutikoak alger ganatsen ?

A/ Itxurak

Huna mutiko beten ustea alalid kantatua (14) :

Gizon gazteak ezkontzako behar ditik lau gauza :
Lehen-lehenik iduria, alegera bihotza,
Dirua frango sakelari eta bizitzeaz ez lotsa.

Horietarik hiru beditut, langarrena dut falta.
Bei iduria badut eta alegera bihotza :
Dirurik ez dut, beinam ordainez bizitzeaz ez lotsa !

Bitxi bada ere, euskal kantuetan ez dute neskek aipatzen mutikoaren
itxurarik, hiru kantuetan xoliki haren "ile horia" !

Gizon gazteak aldiz maiz alpu dute maitearen kanpoko kanorea : garesten
haren begiak, begitarbea, ezpainak, esku xuriak, boza, eztitasuna.
Bertzerik ez.

"Maria" deitu kantuan Elissenburu-k xehe tasun gehiago badakartzki (15).
Nahiz ez duen Bilint-ek bezalako emarte-pintura edo marrazki luserrik.

Astal biribil eta zangar hertsia,
Eskuraren beteko zango bihia,
Yild-tilde,
Golko bat aberatse, lerdan gerria,
Erne begia :
Molako pengina den, horra Maria !

Harriak barutzera badi berea,
Udan eta neguan lorez betea

Errekl'artea

Bere loren artean ordi-gordea,

Gairo maitea,

Bera da pollitena, hango lorea !

Euskaldun bertsoletiek nahiago izan dute erran bakarrik anderez
pollitak, ederrek, karmagarriak, maitegarriak, xuri-gorriak direla,
sinbolo zenbait erakiltz : hegaztin, argizari eta lore.

Hegaztinetan aipatuenak dira : usoa, urzapala, arroketa, eperrea,
ahara, errexiroleta :

Loretan : lilla, arrosa, julufria :

Zeruko argizarietan : izarra, iguzia, ilargia.

Sinbolo horiek Chabo-k, Peillen-ek eta berezikiago Haritschelharre-k
ikeritu dituzte, xuxen berexi nahiz bakotxa zeri dagon (16).

Haritschelhar-ek berek bere dotorgorako liburu nausian hamabi horri-alde
handi bete ditu gai hortaz. Ez nitzalo hemen tiletet tilet jarraitzen
ahal, hitzaldia luzeegi baliokegu.

Haritschelhar. Zuhaitz aberats hortarik huna bizpahiru aldaxka bakar.

Izarra zer da ? Segur argi distirant lilluragarri bat da, gau-ilunbean
erdian ; bainan han nurbelt zeru-zolan itzaba, urrun eta hotz. Izar-izena
badoako beraz neskatxa eder koragarriari, maite duen gizon gaztearen
aintzinean burgoi eta handus dagolarik, gibelkor eta etsigarri, hots,
ezin hurbildua, bere baitan hetsia.

Lorea, berriz, landare atsegina, lurrean erroak egina, kolorez begien
xarmatzale, usainez bururat emalle, berenez bil-errega, nun hesi batek
inguratzen ez duen, edo arrosa bezala elorriek gerizatzen. Lorea beraz
ongi erraltem zaito maite pollit ezitari, ez duen ber murbikoarekilloko
Heraberik erakusten, nahiz kasu zenbaitetan atsuek hurbildik zainutzen
duten.

Hegaztin edo xoria, aldiz, eskuaren beteko izaitze bizi, bigun, beroa,
kantari alai eta hegaldari xarwanta, hala beharrez bela txari edo ihiztariar
lhes egiten daldena. Itxura dezake ezin hobeld maite boz ezti, jite gurbil,
bihotz beretza, maitalearen sarretarat bil dadin ala ez. Hegaztinetan,
ollandak itxuratzen du galdiz ibild den neskatxa (17) :

Ollanda gazte moko fier bat gure herrian badugu :

Hegalpetik lumafo bat gaitxoak galdu ez beln,

Mundu huretun ez zen izamen harentzat aski estimu.

Uso apal edo uso-tortolla aldiz erraltem zaito neskatxari, gizon gazteak
bere gisa urten duenean bakar-bakarrik bihota-minez etsiturik :

Urtekapalaren malitrea

Galdiz geroztik lagina,

Trixte da beti ere bere bihotzetik :

Ezpetiti egindano maitati bat belzik

Maitati bat belzik. (18)

Errexiolak edo urretkindorrek, alderantziz, adi-erazten du ongi bururatzen den smodio osoa, matasun zorionez betea (19).

Xorri errexifoletak ederri kantatzen.

Berter guziak dihi xoratzen.

Berd'arretsian

Sasi batian

Biça beziren :

Eder ziren

Xarriant ziren

Manera oroz

Eta elgarren halniltz agrados.

Bat arra zuzun eta bertzia emia.

Ez mirakulu parakatzoa !

Han lehen ere

Dudarik gabe

Ikusi ez balu,

Arra hura

Ez zen joanen

Sasi hartara,

Emia ez beliltz jin bid'erdira !

Eta orhnan berean, nuntsu zen emia

Sasi handian barna sartula ?

Hor apeindurik

Ta lumarurik

Bere pappoa

Kukurusta

Harrothurik

Jarri zenean,

Umez orroitn zen, ber'ohantzean !

B/ Arrazoinak

Gizon garteak maitearen biltzeko

zer arrazoin ateratzen diou

Batek etxea du gogoen, eta etxeakndere beten beharra, berneko lanen kudeatzeko eta familiari alaitasun berri beten ekartzeko :

Altarik ez dut eta ama ere zahartu :

Norbaiten beharra ere etxlan badugu ;

Zuk hala plazer bazindu, nahi zinduzkat zu ;

Ene desira zer den erai badalizu ! (20)

Bertze batek bere ontasunez egiten du espartu, hetan truk neska erosi nahi balu bezala : alpatuko diotza Ameriketarik ekarri omen dituen urte, zilar, diamant saskitarak ; bere lurretan dauzkan zazpi eiherek ; nurbait eraldi dituelako jaurerji ederrak, eta aber.

Adbidez : (21)

Nik baditut mortuotan ardiak artzainarekin,

Itxasoen hamar untzi beren marifielekin,

Katalufan hamar mando zilar monedarekin.

Askotan gizon gazteak deitoratzen du amodioak emaiten dion osasun
gaixtoa, eta maitea otortzen du sendatzale bezala, urrikal dakion bere
ezin-bertze hortan. Jadanik entzun ditugu aihen eta barber-galde horiek.

Zenbaitek itzul-mitzulirik gabe aitortzen dituzte beren gorputz-grifak :

Landan eder iratze :

Beti ederrak aratxe :

Zu bezalako politotarik desir nuke bi seme. (22)

Gutiz berka !

4. Amodioari gertatzen zaizkion trabak

Maitasuna nolazpait sorburik ere, aurki dezake bere bidan eragozpen
eta oztopo.

Frangotan burusoek beren haurra nahi dute norbaiten ganik urrundu,
odola edo arraza dela kasua. Hori entzartzen dugu Agotaren kantuan. (23)

Atzo norbeit izan dizi ene ai't'emetara,

Grik elkar naito ditgila hain abertitzera.

Urrunt-areteaz elkar ganik fi te ditin lehia,

Eta erititan juntu kasta agoterekila.

Osagarria ere zenbaitetan estaluru ederra dute, gustuko ez dutenaren
bartzetako :

Aitak dio semeari :

"Utzak, utzak, neska hori :

Zendako duk etxen hori beti delarik hain eri

Utzak, utzak neska hori, gostatik ere zer nahi." (24)

Malzego fortunaz dute skola : (25)

Alaba, ago irilik :

Ez du jakesen beharrik :

Sakelari ez din dirurik, ez irabazteko lanik.

Nahi duna bizi barurik, pilda txarrez bezituzturik ?

Aitamek, kantuen arabere, zer nahi pentsatzen dute beren alaba
maite dutenaren ganik berretzeko.

Konparazione, herririk hastantzen dute. Huna Arbona-ko neska beten
bertsua : (26)

Aita jeloskorra,

Zirik alaba igozki

Arauz ene ihesi

Komentu hartara !

Ar'eta ez ahal de sartiren serora :

Pede bedera tigi,

Alkarrri eman ditgi

Gaiza següra da !

Halere ez dira buruso guziak beren haurren hain trabatzale agertzen.
Entzun ditzezun bi ama alaba algar-hizketan : (28)

Ama, begira-zazu leihotik plazara :
Ni bezalakorik kan plazan ba ote da ?
Lai, lai, lai, tra la ra la ra lai !

Begiak erne ditu, bi zangoak arin
Heinbertze dohainekin ez nake murrudin !

Mutikoen artean itzul-inguruka,
Gizon-geitzat baduzket dotzenan hameka.

Heldu den primaderan arropa xuritan
Bderra izenen nailz nahain sailnabetan.

- Haurra, ahal badaito, hala izan bedi :
Lehen gure aldi zen, orai zuen aldi.

Gure euskal kantuetan, amurosek elgarren artean nailz badi tuzte gora-
beherak : hotz-aldiak eta bero-aldiak aldizkatzen zaizte ; sendimendu
goroenen arteak, gazteak alse agertzen dira idurikortsu ; ez fida
maitaeren ele ederreri ; ez sinetsi nahi, behin halere kasu egiten haren
kontra entzun erran-nerraneri ; horitik hasarreak eta gero berriz beketzeak :
jos eta urra, urra eta jos.

Ez da harriztekorik : gure kantu zaharrek sortu ziren denboretan,
gizon-gaiak eta emate-gaiak luzaz egoiten ziren eskontzaren halduru.

Kantu batek dio :

Juramentu eginik duela borts urte,
Holakorik ez nuan zure ganik uste...

Bertze batek :

Zazpi urtez beti jarraitid zait ondotik,
Erraiten zue la : ez dut bertze maiterik.

Hirugarren batek :

Nik hitza atxikid dut zazpi urtez geroz
Errestun hain beha egun ta gau oroz...

Borts-zazpi urte hanikoa da. Anartean gauza frango pasa zitaken,
eta elgar erasialtzeko parada hainitz. Huna aharra ttipi bat :

- Prima eljerra,
Zitau fidatirik,
Hantix begira
Oro trompatirik !
Nia zirenez erradaxi bel al'ez ;
Bestela banoa
Desertiala ni garrez urtzera !

- Desertiala jin nahi bezira,
Arren zoaza
Oi, bona behala !
Etzitala jin harzara ni gana
Bestela gogora
Dolituran zaldit, amoros gainua ! (29)

- Nitan etsenpla nahi dianak hartu
Ene maitarrak parerik ezpeti
Karmagarrri bat nik beñuan maitati

Fidatu,
Trumpeti....

sekila jagotxi ikusi ezpandu !

- Mintzo zirade arrazu gabetarrik
Estidala nik zur'amodiorrik
Zu beno lehenik banian besterik

Maiterrik,
Fidelik,

Horrez estereiztut egiten ogeanik.

Entzun dugun kantu hortan, bertze askotan bezala, leialtasuna,
fidelitasuna da bereziki aipu.

Fidelitasuna ez dute frantsesek gure eskaldunek bezala ulertzen.
Frantsesek emazte ezkonduari galdegiten diote fidel egoites, eta heien
arrangura handia da ezkondu ondoren adarrik ez ukaitza. Gure herritarrek
aldiz eman hitzari, amodio hitzari fidel egoites neskakta bati galdetzen
diote.

Oharpen hori lehentze aipatu duena da Pellien jauna, mila arrazoinekin.

Zonbait aldiz entzuten da neskakta bere buruarekin ezpandan ari, bi
gizonen artean batto hautatu beharrean : (30)

Ai, ei, ai, ei, ai, ei, eta
hau da dolorea !
Ni maitte tiken-eta
etxean zutit haurta :
Batek ditxi txapela,
bestiak boneta.
Txapeldu hori ditxi
oi ene bihotza !

Bertze batzuetan maitxoek lehia gehiegi erakusten du, bere maithearen
ganik fagore kantu batzu erditxi nahiz, eta aitzin da erentzun : (31)

Hire aballak badik bere maleria.
Uste ditka nizala herenegun sortia ?
Gaxiki emplegati ditk hik hire mihia
Eta izpiritia :
Ni nahi naitanek
Elizatik landa tikenon ditk eskia.

Bertze batek berditatu dio : (32)

Diogun bezala maitte buruz,
elizaz feda nezazu ;
elizaz feda nezazu eta gero zurea nukenu.

Kantuetan maitxoaren ganik jalgi titzake maithearen bortxatzeiko mehatxu
gogorrek ere, nahiz neskakak badakien nola deplauti ihardork,

Zer nahi den, eztabada amoros horietaz bertzerik gertatzen zitzaien
noiz behinka bibita edo buruz-buruen harletarret, kantore zahar batek
salatuko digun bezala : (33)

- Mendiak bete belarren, begitarreak ni garrez :
Ian egiaz urrildu dut, bainan probaturik ez !
Orai hemen negozu saibelatik minez.
- Bne naitia, zer duzu ? Zerik holakutzen zaizu zu ?
Ez da denbora luzea zirela penetan sartu :
Plazeraren ondotik, desplazera duzu.
- Ogiak dira burutu, artoak ere jorratu.
Primaderan egia lana udazkenezat ageritu :
Bne naittoari... gertia lodi tu.

Oraino gizon gasteak bere atxasuna altxortzen duelarik, paso... Bainan ez bide da beti hala gertatzen Arrosa buketaren kantusk selatzen digunaz (34)

Arrosa buketata bat urtaillean sarturik,
Igorri izan nion jaun hari goraintzi.
Landerrea nuela haran beratsetik ;
Otoi begira zezan nitas orroturik.
Uste izan bainuen atsegin zukela
Bere Landeretik kan ukantik buketata,
Gibelat itzali du, nahi ez zuela,
Landererik emanik orrotzen ez dela.
Illi ederre, ongi etorri zarela !
Mik ez zaitut utziko jaun harek bezala,
Freskorik bai haziko nere bularrean,
Deltzen zaitudelarik haran izenean.

5. Anarkeriak

Ohartu zirezte zoin polillid adi-arazten diren gauza horiek oro, urrundik bezala, hits-erdika. Maltalen arteko linburkeriak ez dira ardurunean xeheki aipatzen, salbu-eta Laidozko edo trufazko kanta batzuetan, tobera-munstra eta holako nusa-bideen karletara. Etxahun Barokoa-ren obretan kanusi ditazke zenbatzu : orduan ere sinbolo batzuez erdi-estaliak daude ehalgeizunak, arraina, atygitra, hegazterren-izatsa, hegelpoko luma aipatzen direlarik. Geliemetan zirtoen jemu jostagarriak halatzen bezala ditu esondatu zarpatlkeriak, hego xurriak hebei beltza ohiltzen duen bezala.

Nork ez du ezagutzen Etxahun zaharerraren lumatik aterala den Maria Solt eta Kastero-ren ipuina ? (35)

Maria Solt eta Kastero,
B! amoros zahar bero,
Hirur-hogoi-hamarna urtetan hartu die amorio
Kastero jolostu gero, Maria Solt ezari kanpo.
Maria Solt dua ni garrez
Izorra dela beldurrez
Barnets-Bordako anderjak kontsolatu did eliez :
Knazte zaharrik ikidyt agitzen ezteela ez.

Maria Solt-ek arroposti :

- Santa Elisabet bedizti :

Saintti zahar bateganik ukidit egiti dizi ;

Kastero ere bada saintti, hala nizan beldir nitzi.

- Kastero ez dizi saintti,

Sobera burhanti dizi

Elizalat juan eta tabernan egotzen dizi

Kastero dena gatik saintti, Maria Solt, antzi zira zi.

Horrek ez du erran nahi ez dela suskarez aurkitzen ahal, kantu gizen gortinagorik. Eguno egunean ahantzirik dira, lehen, bakar batzu beziren Frantziako kazernetan usatu kantore zikinetarik guti edo aski aldatuak. Ez dut uste behin ere publikatuak izan diren. Funtsean, ez zuten merezi ere, ene gusuko.

Ezagutuena zen Baxenabarreko xoko batzuetan hitz hantekin hasten zena :
"Zer ari zira, amaso, hola beti guri so ?" Kondatzen zuen nola atso baten baratzean eta haren leiho-jean bi neska-mutiko paraketan ziren : bertsuetan ez zen poesia izpirik. Ez dut haren kopiarik atxiki. Halere, ez baita hemen umerik, etxerlu gisa. Ogi-egile andere baten kantrako bertsu batzu irakurriko daukitzuet, berrizendu galdeginer heien ozarkeria gatik. (36)

Polanjeru edo andere okina

Guti gosterik bildarrik, sosak baditu okinak :
Baditu, aitor tu datskit, ez du lotsarik kokinak.

- Diru hoik mundik dituzu, anderean xarantena ?

- Meraren moltsa joritik, usu heldu beita humat.

Soldado ergelak ere jin dira labe huntara

Beinan gerlarik baino nahiago dit jaun mera.

Jaunkilek ele pollitez nahi ninduten xoretu ;

Ele pollitez ez dautet bihotza nehoiz humditu.

Fraille bat ere jin zautan lili buketa eskuan,

Beinan lorez asetzeko ez nintzen sortu munduan.

- Ni, anderea, ez nuz ez jaun mera, ez soldado,

Ez jauntxo, ez eta fraille, beinan xoliki okin bero.

- Erran duzu "okin bero" : zer diozu hitz horrekkin ?

- Anderea, jitez nuzu jende amorosen okin...

- Ez dut nehoiz egun arte hitz bikxi hori entzuna :

Nola ofizio hortan deramazu zure lana ?

- Lagun har banindezazu, artoski orra nezake

Zure labore maitea, segur kontent baitzintzake.

Geuz ere hor nindalke beti zure zerbitzuko,

Labe hega esku-jean behar ortuz labatzeko.

Zuk bederen badakizu ozarki adri-arazten

Bne berriute flakotik zer duzun igurikatzen.

Halere nahiego dut ene betiko jaun mera,

Ixli-ixlila bultaki nola ni diruz ohora.

Horra nola bolan jertsa asetzen zaikun ohorez
Okastaturik nitzalo kolpez itzuli bizkarrez !

Itzizi onak biak ere !

6. Despedidak

Horiek hola, kantu haintzetan jiansten dira maitiak, elgar ezin adituz,
elgarretarik berexeten, nigarra begian edo haserrez. Huna nola Milafrangako
neska batek despeditzea duen bere ohiko gizon gaia : (38)

Arrosak eder botia, ederrago du lorea :
Lehen bertzetan ibili-eta, orai niri gorrea ?
Zozkit begien birtatik, parabolaz betia !

Holakoetan, neska balinbada baxtertua, herraz eta gorrotoz urruntzen da,
mendekatzeiko xedearekin, mitikoari Lore pozoinatuak igorri behar badiozka
ere. Gizona bidalia izan bada, zenbait aldi z lehen egunetan mindurrik dago,
hiltzerat ari dela iduri.

Bainan gizon gehiurak ez dute burua galtzen, ez eta maitte izanaren
alderako malezia handirik atxikitzen.

Arzunztararak kantatzen zuen : (39)

Amodio zoin den zoroa mundu guziak badaki ;
Nik maitaño bat izaki-eta, bertze batek eramaki
Zainko maitiak gerta dezala enekin baino hobeki !

Hori da hori, karitatea !

7. Ekontza

Beharrik, ez dira amodio guziak hausten, ez itzaltzen. Gehienak
ekontzarat helzen dira, lege den bezala

Bainan gasteak ezkontuz goroztik, gure euskal kantuek ez dute gehiago
heien amodioa guti balzilik aipatzen.

Izaitekotz, eztaletan errespetu handirekin kantari on batek jaun-andere
esposak goresten ditu, Ohitx, Liguex edo Etxahun Irurikoaren bertan
famatu batnez.

Huna Ziberon maizenik emaiten diren kobletarik zenbait : (37)

Oihan beltzian zuifen eder den ostu berdia jelkiten :
Han entzuta ditudit egun goizian txoriak kantuz erraiten,
Bi bihotz gaste amodiuak egun ditilla juntatzen :
Botariotan sartu niz eta orai hasten niz kantatzen.
Espus-espusez, ororen partez, uhure eta goraintzi :
Egun ditzen amodiu bizi zideno ez itzi !
Nahigabetan parte har eta plaserak ez berantetsi :
Irus izate ederrenian nahi ditgi ziten bizi.
Espus jaunari ele bat bera, birrian dezan eduki :
Legintto horri amodiuaz beti bihotza erailki ;
Zaharreaguer uhure eta haren abiser jarraiki,
Famillako bake huu beten gozatzeko alkarreki.

Espusa gazte baten errian zuiñ eizer den erraztina !

Harek beltio mutli gaztier : "Etzitateia ingana :

"Senar hun baten edireiteko egün thien dit fortina,

"Hari emanik bihotza oso, bai eta gaztetarzhina."

Buskal-herrian, orotan bezala, badira ezkontza hautak, bertze batzu onak edo bederen jasungurriak. Bertsulariek bakoen uzten ohi dituzte.

Hargatli, familietan zerbeit eskandala gertatzen zelarik, lehenago koblak ateratzen zibuzten.

Adbidez, itsusi zaitaten gure arbasoek, etreko nausia, etreko andereak gaizki erabiltzea.

Berrondon hولةko zerbeit pasatu zaitaken duela ehun bat urte, ezen bertan hau gelditu da orduz geroztik :

Berrondoko anderia emazteki zilarra :

Kraxturitik baderama beldur gabe senarra.

Jats-ukaldila berotzen dio, hotz ez dadien bizkarra !

Etxe hortan gurtzen zaito oiloeri oilarra. (40)

Ez nuke deusetan hitzaldi hau bukatu nahi familia dohakabe baten orrotzapenarekin. Hobe dugu Garaziko senar dohatsu baten bozkarioa elgarrekin entzutea, opetuz Buskal-herriko bihotz guzietan, matasunari esker, bizi dadin balenako alegiantzia oso bat. (41)

Ene andree, andre ttipia

Bainan emazte garbia :

Xoriak sasien

Erne karatxian

Bozkarioetan da

Ai ene andre ttipi-ttipia

Ga guzian iguzkia !

Jain andere aditzaleek, erranak erran, eta gaizki erranak barxatu.
Gan on !

P. LAPITTE.

1976-eko Apirilaren 5-ean
Donostian emanu

OHARRAK

- (1) MADIMA, De Musica vasca, p. 88.
- (2) HARTSCHERHAR, Le poète souletin Pierre Topet-Etchalun, 2-ème partie, pp. 379 - 388 ; 414 - 507.
- (3) K.K.K. (Kantzu, Kanta, Khantore) p. 71.
- (4) K.K.K. p. 66.
- (5) K.K.K. p. 82.
- (6) K.K.K. p. 112.
- (7) Kantuz, Cahier.
- (8) Cahier manuscrit de St-Palais, p. 22.
- (9) K.K.K. p. 203.
- (10) Cahier de St-Palais, p. 15.
- (11) K.K.K. p. 71.
- (12) K.K.K. p. 88.
- (13) Cahier de St-Palais, p. 13.
- (14) K.K.K. p. 101.
- (15) Les cien mejores poesias de Amor, de Onandia, p. 94.
- (16) CHANO, Biarritz entre les Pyrénées et l'Océan (1855), 2e vol. pp. 188 -189 ; PEILLEN, dans "Gure Herria" 1962, pp. 74 - 90 ; HARTSCHERHAR, Le poète souletin Pierre Topet-Etchalun, pp. 279 - 294.
- (17) K.K.K. p. 201.
- (18) K.K.K. p. 74.
- (19) K.K.K. p. 58.
- (20) K.K.K. p. 68.
- (21) Flor de canciones vascas, p. 101.
- (22) Les cien mejores poesias de Amor, de Onandia, p. 40.
- (23) SAILABERRY, p. 119.
- (24) Cahier de Sare, p. 26.
- (25) Cahier de Sare, p. 29.
- (26) Cahier de Sare, p. 32.
- (27) K.K.K. p. 102.
- (28) K.K.K. p. 69.
- (29) K.K.K. p. 114.
- (30) K.K.K. p. 121.
- (31) K.K.K. p. 109.
- (32) K.K.K. p. 120.
- (33) K.K.K. p. 103.
- (34) K.K.K. p. 76.
- (35) Les cien mejores poesias de Amor, de Onandia, p. 70.
- (36) Cahier fin du XIXe siècle, p. 29.
- (37) Copie d'Etchalun-Iruri.
- (38) K.K.K. p. 66.
- (39) K.K.K. p. 71.
- (40) Cahier de Sare, p. 44.
- (41) K.K.K. p. 83.

Bibliographie

- Fr. MICHEL, *Le Pays Basque*, F. Didot, 1857.
J.-B.-D. SAILLABERRY, *Chants populaires du Pays Basque*, Bayonne, 1870.
Ch. BORDES. *La musique populaire des Basques*, in *La Tradition en Pays Basque*, Paris, 1899.
J. de JAURGAIN, *Quelques légendes poétiques du Pays de Soule*, ibidem, 1899.
R.M. de AZKUE, *Cancionero popular vasco*, 1922.
P. DOMOSTIA, *Baskal Exes-sorta*, 1921.
Collection "GURE HERRIA" (Barbier-Dufau-Donostia) 1921 et sq.
R. GAILOP. *Vingt-cinq chansons populaires d'Esnaul-herria*, Bayonne, 1928.
P. LAFITTE, *Kantuz*, 1940 ; *Exreipken*, 1942.
P. LAFITTE et P. ETXEHENDY, *Kantuz noté*, Bayonne, 1946.
L. DASSANCE et P. LAFITTE, *Kantu, Kanta, Kantore*, Bayonne, 1967.
D. PELLIEN, revue "Gure Herria" 1962, pp. 74-90 "Amodiozko Baratzetan".
J. HARTSCHEIHER, *Le poète souletin Pierre Topet-Etahnun (1786-1862)*, Contribution à l'étude de la poésie populaire basque du XIXe siècle, Bayonne, 1969.
P. JORGE de RIEZU, *Flor de Canciones populares vascos*. Buenos-Aires, 1948.
F. de MADINA, *La Musica Vasca, con conferencia del Padre Donostia, Como canta el vasco*, Buenos-Aires, 1945.
CAHIER manuscrit de SARE (1918).
CAHIER sans date (fin XIXe siècle).
Santiago de ONAINDIA, *Las cien mejores poetas de Amor de La Lengua Vasca*, 1975.

Amat di ozko Kautuak
Bidasoaz harandian

Amodiozko hantua

Bida-soz hara-indian

1/ Aintzin-solasa = Bilintzen maiz hantua

2/ Gugurta larri zenbait goingiroki

3/ Amodioa zer den

h Maizalek nun egiten dituzten egagutzak

Zerh dituen maizalek elgar gantz en

i a) Itxurak

f b) bertze arazoiak

Ø Osteoak

Ausarkerak hantuetan

Stepegidak

Ezkontza

2 | gure lanaren mugak, iturburuak, diruak,
besten-neurtzen egiturak, literatura-modurak

3/ Amodioa ~~maiz~~ sukar

4/ elosen, hildakoen, merkatu, ezker, gortek, gom
beiletan

5/ lan gauzak maiz hantua

ematearen harria, nota aldatzen den, simbiotik
izar-lore-hegaitan

6/ Arazoak: etrea, ontasun, usatzen, ariak
betan

Urtipit; ~~Urtipit~~ odol unip - unum trum,
dim alu, aitamun detekant, amuzun antuku
hitz - aldian ed. leiol - ezak, dudu - mudak,
mutkian ausantzu; hau ukandu guizliantzu;
aitakagun ahalizant
A usantent leiolaghu ed. karpaghu
kamtan
Jesigodak baren ondorietan
Ezkontu. Ezkeritatu kantak - Ezkeritatu
eskondutan zigortzatu kantak, ezkeritatu
dohaten talen kuzkaritatu kantak.

Aditzale adixhideak, agur!

Bilintx handiaren goreserat deita gaituzue ta hotz,
hemen gauden bi laguntza hauek benetan alzegira
dugu, eta eskerrak dioz hagu Donosti-Aurrezki-kantari.

¶ Erria gabea: Miguel Pelay Orozco jaunaren hitz
goxoek baina hantuta gaituzte, baita higu idazle
bikain honen liburuek dakarrioten omen zabala ¶

Bilintx, ororen iriziz, euskar maite-kantari
famatuenaren izan da, aipatu baititu ez bertzeen
bihozkadak, baina ber-berena, bere amodio
guse-egarriak saminhi oihukatuz, ~~erria~~ gabe,
hazere uguri, bigun eta samurtera zegoariki.

Nahi ukian digute eskatu gure ipur-bazterretako
amodiozko kantuen berri eman diezazuegun, haren
ohoretan, nahiz ez diren nahi Bilintx-en kein
beretuek, baina herabetsuagoak izanez, bertzeak
bipertsuagoak. Gure aldeko bertseuek ez
Elizantzuak salbu, zuten ez Aguilera-ren, ez Heine-ren, ez Becker-en
ezagutza mihorik. Ez ziren alabainon hiritarrak,
~~herri~~ biseritarak baizik: eskola guti zuten,
eta Cafe Oriental -eko lagun itasirik ez ziren
heien eskatu aruntetarak jausten.

1 (415)

Paster oharuko zarete bi gogo-moldeen arteko
makuraz -

Kantua musikariak gabe, motz eta hotz legohe,
berziki hitza eta doina elgarrekitako asmatuak izan
diralarik. Poetek batu elerak ez litazke behin ere
bereri behar. Nihaurak, neuru boz karkularen,
ez bainezakeen deus ere kanta, galde egin diot
Rugeri Solari jaun adixkideari laguntza potri bat.
Ugarra ardietsi digu. Itari eskerrak penbaltzen
dut ene hitzaldia ez dela motelagi izanen;
alderantziz ukonen dituela berenaz eshas lituzken
bizia eta alaitasuna.

Guguetu larri zenbait gaingirohi

Aspaldiko erana da, berenaz hantua bihurtzeki jalgitzen dela eta bihurtzera hedatzen. Izan ere, hantu gehienak amodiozkoak dira, maitagunaz gorats dezaten Gaungoikua, aberria, itsasoa, luna, etxea, ala jendeen arteko atxiki-mendua.

Bainan egun, hemen, jendeen artekoa barziki ez dugu aipatuko, gizon-emazten artekoa bakarrik, ezkontzarako bidetakoa; ezen, gure euskal hantu herrikoietan ezin aurki ditake Meleagro edo Sappho-ren oharzunik.

Oixtion eran duguna: gaia mugatu digute Zitero, Baxenatarre eta Lapurdiko abestiak. Badugu nahikoa: alabarnan, gure ipar-aldia hortan, amodiozko hantua gairidizka baditugu. Arko bilakumetan aurki ditazke. Bilzale nasaienak izan dira Francisque Michel, Sallaberry Moulelloa, Charles Burdes, Azkue, Donostia, Barbier, Dufau, Onaindia. Nihaur ere arri izan naiz bilatzen eta publikatzen. Bainan eran dezaket badela oraino multxo bat agertu gaberik.

Abesti horiek mulde hainbatzakoak ditugu. Ezen heien musika biziki desterdina da:

- doinu zenbaiten erdi-aroko usaina badakarkete;
- bertze batzuen hamazazpiaren mendekoa;

2 bit

- parasta batek salatzen digute lehen eta bigarren erromantismo' geroetako jendeen bitartez erria;
- eta azkenean nota ez aitzuz, han hementia, zenbait aize arrotz berrien hutsua?

Hainbertze metodo desberdinetan, ^{es} bertan eta ez neurbitzen egiturak ez dituzte elgarren iduriak izan =⁽²⁾
kondata ditut 24 bertu mota eta 16 neurbitz mota;
baldetake ez nitzairen denari ohartu.

Literatura - moduez gausa berri erronen dugu:

- zenbait hanttu ipua itxuran emanak dira;
- bertze asho bakar-hizketa moduan, alegia zenbait berri buruaz berri buruari mintzo;
- batzuetan maitalen berri maiteari mintzatzen gara, huren erantzunak gabe;
- gehienetan elgar-hizketa dira gizon gaztearen eta neskatzairen artean, bakoitza bertzearen ginezko amodioaz segurtatu beharrez.

Bitan da maitearen egoerak, sendimendua eta erronak noiz notatuak dira eta hanttu batekin bertzearen arnas alda ditaketa.

Argitasun larri hark eman ondoren, xehetki ikerkuko

dira gure kantuen arabera zer den amodia, nun josten
den, zer hazten, nota mintzatzen, zer tratatzen, zer
hausten, nota eskaintzat hartzen.

1 Zer da amodia?

gure kantuetan ez du fama erik bana bertze:

Batek dio: ⁽³⁾

Amodia zera den zuzen mundu guziaz badaki,

Bertze batek deitzen du "sukar malina" ⁽⁴⁾

Eri nazu biktzelik, eraiten dautzuk bi hitzez:

Sukar malinak hartua nago, zu ez izan belduruz;

Oker, oker, zuek zenda negezu hit ez nadin tanginez.

Azke maitale aherria ari dira, zuzenak bezala

datiltzala, amodia dela kausa, ten eta jana

galdurik, ^{berer} maitea beti gogean: ⁽⁵⁾

Egun oroz, guizetan, arratsetan,

Beti nago pena dalarotan;

Ezin dezaket jan, ez eta ere edan,

Ez dakit zer dudatan;

gaitz handi bat da ni baitan;

Ez naitheke ni bizi gisa huxetara"

Eta huna bertze mutiko talen deradur samina: ⁽⁶⁾

Planu niz bikoizetik :
gaitza zen duan ez dakit,
zuztegia batek harturik !

Eniñe a solari,
Baitz emediarik
Ine gaitza senda ahal diren ;
Ezta mundian barberik, bat berrik
Ine gaitza zertarik den ezagutzen dikan :
Eta hura terantetsirik
Baniaguzi, gaixoa, fixterik !

2 Maitalek nua egiten
dituzte ezagutzak ?

Mutilo batek aitortzen du elizan oharra
zaiela neska bati : musika " Si j'etais roi "
opera - puskat batek hartua zuen Elissamburuak. (7)

Igande bat zen ikuslean
Nik argera lehen aldirik :
Haren itxura bikoizetan
geroztik hori datu eta bikoiz !
Meza zen ari aldarrian,
Belaruntxo zen oharrean.
gero behatuz zeruari
Agora egiti bat egin zuen
Aingeru bere lagunari
Ordulik maitatu nuen ...

Badira, ehurzela balzuetan edo berain
hil-haurietan etzan aurkitu baitute: (8)

Bere aitaren hobi ondoan bere aldatzen diren,
Enepetuki alde hartarak ixtika hurbildu nintzen,
- Hara, Marika, huna non ^{noizgaitik} beharrik zaren aurkitzen:
Aspaldi danik ene biltzaki zaku harturiki bilatzen.

Marzago, lehen etiak merkata, feria, danza
edo ezkontza balzuetan gertatzen dira:

Ortizinatetan duzu garruzen merkatu
ene maite polita han nuen hausitu (9)

Beritzo ~~Marika~~ baitute dio: (10)

Marituxen ezteietan, biak mahain berean,
jan-arteak elgarri-so plantatu ginenean,
Sentimendu bat piztu zen halpez gure artean.

Hirugama batean haura osuki ditake:

Azken bestetan egin nituen izarmaren ezagutzak. (11)

Astokan iluni inguruetan matitu gazte
atxeriaten zituzten emaste garak. Huna neska
batek kendatzen duen istorioaren hastapena: (12)

Guizean guiz jeltzirik argia gaberik

Unera joan ninduzun pegana harturik

yaun xapeldun gazte bat jin zautan ondotik

Heia nahi nuenetik, unerak lagunik...

Orri ura ezkerretik
heldu zaie.

Erran behar dugu bertze buruz-bururik
gerta zitaketa. Oharluke zirezte gure
amediozko hantuetan gauak bere itargi-izarnekin
leku handia badakala.

Halainan hainitz gizen gazte maiz ~~gure~~
gauak gauari
~~amoros~~ amoros dabiliza, neska batzuen
lehoetarak hainika botatzen, heien iratzatzeko
eta heien ametsuak mintzatzeko. Askotan
heien aitamen itilik, bertze batzuetan nehoren
beldurrik gabe.

Noiz behera neska etxetik ateratzen da
mutikoaren bidera, neska edaria eharitzen
duela, mutikoak ^{Mutikoak} bixkotra. Mutikoa
nunka ³⁻¹² ~~gaur~~ dagelarik eta neska epuz
egiten, erraiten chi da mutikoaren gatik
"lastoa jan" duela, hets, janari idorra.
Behar da ohidura hori ezagutu, Ketta hunen ⁽¹³⁾
ufertzeho :

Ene biktuz gairoa etentzera doa :
Ezin jasan dezaket bardake laidea,
Maitaak jan-arazi baitzaitan lastoa.
Bera dut deitoratzen, ez haren arnoa!

d) Itxurak3 Zerh ditu neska-mutikoaak
elgaru ganatzen?Hura mutiko baten katea alarki kantakua: ⁽¹⁴⁾Gizon gazteak ezkontzeko behar ditik lan gauza:Lehen lehenik iduria, alegera bihotzaDitua frango sakelak eta bizitzegaz ez lota.Horiatarik hiru badituk, laugarrena dut faltaBai iduria baduk eta alegera bihotza:Dituek ez duk, bainan urdarnez bizitzegaz ez lota!

Bitxi bada ere, eustak kantuetan ez dute neskek
aipatzen mutikoen itxurarik, hiru kantuetan
xutxi haren "ile horia".

Gizon gazteak aldiz marz aipu dute

markearen kanpoko kanorea: guresten haren

begiak, begitardea, ezpainak, esku xuriak,

beza, ezkitasuna. Bertzerik ez.

"Maria" deitu kantuan Elissantxuru-ak

xehetasun gehiago badakargu: ⁽¹⁵⁾ Marig ez duen

Bilintx-ek bazatuko emazte-pintura edo marrazki luzeak.

Azkal biribil eta zangoa hertsia,

Eskuaren beteko zango bicia,

Ttiki-ttikia.

Gocho bat aberatsa, lerdengeria,

Esne begia:

Nolako panpina den, horra Maria!

Marial baralzean badu berea,

Udan eta neguan lorez bete

errek'artea.

Bere loren artean erdi gortea,

gaxto maitea,

Berea da pollitena, kango lorea!

Eusaldun bertsolariek nahingo izan dute

erran bakanik anderiz pollitak, ederrak,

harmaganiak, marthaganiak, xuri-ganiak

dirak, sintolo zentak erakirik: hegazin,

argizari
argizari eta lore.

Hegaztinetan aipatuena dira: usua, uzapala,

arroketa, epena, ainasa, errexinoleta;

loretan: lilia, arrosa, julupria

zeruko argizarietan: izarra, iguzkia, ilargia.

Sintola horiek Chako-h, Peillen-eh eta

beru-hirago Haritschelharre-h ikerku dituzte, huren

bereri nahiz bakotxa zeri dagan. (16)

Haritschelhar-eh berak bere dotorgurako

liburu nausian hamabi hori-alde ^{mandi} bete ditu

gai horiaz. Ez nitzaio hemen tiletz tilet janakitzen

ahal, hizaldia luzegi ~~hala~~ balloakegu.

Haritschelhar Zuhaitz aberats hustarik huna litzahian aldarha

bakar.

Izana zer da? Segur argi distirant lilturagari
bat da, gau-ilunbean erdian; bainan kan nuntarik
zeru-zolan itzakua, urun eta hoz. Izan-izena
badoako beraz nestakra eder xeragarriari, maite
duen gizon gaztearen aintzinean burgoi eta
handius dagotarik, gibelkur eta etsigarri, hob,
ezin hurbildua, bue baitan hotsa.

lorea, beriz, landare atsegina, lurrean
erroat eginga, Motorez begien xarmatzate,
u-sortez burrat emarile, berenaz bit
-erreta, non hesi batek inguratzen^{er} duen,
edo arrosa bezala etarriek gerizatzen.

Lorea beraz ongi eraiten zero maite
pultik ezitari, ez duen ber mutituarehitate
hera berik erakusten, nahiz hasu
zerbaitetan aitamek hurbildu zaitzen duen.

Hegaztin edo xoria, aldiz, estuaren
beheko izate bizi, bigun, beroa, kantari alai
eta hegaldari xarmanta, hala beharez
bolatxari edo ihiztariari ihes egiten daki ena.

Itxura dezake ezin hurbili maite bez ezki,
jite gurtit, bihotz beratza, maitearen
sartarait bit dadin ala ez.

Hegaztinetan, oilara da ikuratzzen du garzhi ibili
den nesketan. (17)

Oilara da garzhi maha fier bat gure herria badugu:

Hegaztinetan lumaño bat garzhiak galdin ez batu,

Mundu herria ez zen izanen herentzab asti estima.

Uso apal edo uso-turtoila aldiz ermiten zaro
nesketari, gizon garzhiak bere gisa asten duenean
batur-baturak bikerz-minez eskizurik:

Utxapalaren malürna

galdüz garzhiak lagüna,

Erriete da beti ez bere bikerzetik:

Ezpeitü egündano maitatü bat beizik.

Maitatü bat beizik. (18)

Ererinetet edo urerindornak, alderantziz,
adi-azaten du ongi buruzatzen den amedie osea,
maitasun zorionez bete. (19)

Kori ererinetet edo urerindornak.

Bazter guziah ditu koratzzen:

Bard' arnatsian

Sasi talian

Bigan baziren:

Eder ziren

Karmant ziren

Manera oroz

Eta elgurren koratz agrades.

Phala B_ ut arn zuzun eta bertzia emia.

Ez miratu lu paretzera!

Han lehen ere

Sudarik gabe

Sasi ez bala,

Hona hura

Ez zen jonen

Sasi hartara,

Emia ez baltz jin bid' endira!

eta orduan berean, nuntan zen emia

Sasi handian baina sartua?

Hon apaindurik

Ta lu matutrik

Bere papua,

Hakunusta

Hartutrik

gari genean,

Umez oroitn zen ber' oharzeari!

Gizon gazteak martean biltzeto

zen oragoen ateratzen dirak

h, oragoen

Batek etxea du gogoa, eta etxeandere baten
behara, baretu lanen hudeatzeho eta familiarari
atakasun berri baten etxatzeho.

Aitarik ez dut eta ama ere zaharkitu:

Muskarien beharra ere ez dugu badugu;

Zuk hala jazer bazinda, nahi zinduzket zu;

Ene desira zer den orai badakizu! (20)

Berze batetik bere ontasunez egiten du
 espanta, helan trink nestra erosi nahi batu
 bezala: xapatuko diezka Hmesitarik etami
 omen dituen ure, zilar, diamant saskitarak;
 bere turretan dauzkan gazpi eiterak; nuntzik
^{dituzkako} erahi jauregi ederak, eta abar.

Abitidez: (21)

Nik badituk mortaketa ardial atzainarekin,

Itxasoan hamar ungi berez marinetekin,

Katalunan hamar mande zilar mendearekin.

Ahokan gizon gazteak deitoratzen du amediacak
 emaiten dion osasun gaitza, eta maitea atzitzen
 du sendatzaite bezala, harikat dakien bere
 ezin-berze hortan. Judanik entzun ditugu
 duken eta barber-galde horiek.

Zenbaiten ilzul-mitzut, ^{hik}gabe mituzten
 dituzte beren gorpuz-gizirik:

Landan eder iratze:

Behi ederak iratze:

Zu bezalako profetarik desin nuke bi seme. (22)

gutiz baska!)

4. Amedicari gertatzen zaizkan irabak

Maitasuna nolazpait sorturik ere, aurki dezake bere bidean eraguzpen eta oztopo.

Frangotian burasok beren hauna nahiz dute norbaiken ganik urundu, edota edo araza eta kausa. Hori entzuten dugu Agotaren Kantuan. (23)

Atzo norbaik izan dugü ene ait'amelara,
güñ ehar maite dugüla haren aberitzera.

Urunt-arazteq ehar ganik fite ditin ~~le~~ lehia,
eta ezteñan jünta hasta agoterehita.

Osa ganian ere zenbaitek an estakuru edena dute, gustukoa ez dutenaren baztertzeko:

Aitah dio semeari:

«Utzah, utzah, neska hori:

Zendako düt eñen hori beti delarik hain eri

Utzah, utzah neska hori, gostatich ere zer nahit. (24)

Maizago fortunaq dute axata. (25)

Aitah, ago ixilik:

Ez düñ jahesen beharich:

Sahelan ez düñ dirusich, ez irakazteko lanich.

Nahuna bizi baranich, nilda txarnez bezitunich?

Aitameh, kantuen arabera, zer nahi pentsatzen
dute beren ataba, maite dutenaren ganik
beretako.

Konparazioa, heririk hastantzen dute.

Huna Arabona-ko neska baten bertsoa: ⁽²⁶⁾

Ez dut nere baitarik nik Arabona utzi:

Denitane kantarab aital nau eraulgi:

Gutarleku behin ez du hutzarazi:

Nere gainak, maitea, zurekin dagutzi.

Lehenago momentuetan ere ^{neskak} gaituzten omen

zitezten, xede beretara: aditidez, huna

amoros batak bere maitearen aitari hertsatzen

diou hotta: ⁽²⁷⁾

Aita jeltokurna,

Zuk alaba igorri

Arauz ere ihesi

Momentu hartara!

An' eta ez ahal da sarturen serera:

Fede bedera dugu,

Alharri eman dugu

Gaiza seguru da!

Halere ez dira buruso guztiak beren kantuan
hain tratatzale agertzen.

Entzun ditzagun bi ama alaba elgar-hizketan: ⁽²⁸⁾

- Hama, begira-zagu leihotik ~~begira~~ plazara:

Ni bezalakorik plazan ta ote da?

lai, lai, lai, tra la ra la ra lai!

Begira! erne dituk, bi zangoak arin

Ita inbertze dohainekin ez nauke mutxuridin!

Mutikoer artean elgar-inguruha,

gizon-geltzat baduzket ditzenan hametia.

Ifelatu den primaderan arropa xuritan

Ederra izanen naiz mahain sainduetan.

~~Hama~~ Hama, ahal badaite, hata izan bedi.

Lehen gure aldi zen, orai zuen aldi.

Gure eskal. Mantuetan, amarusen elgaren artean

maiz badituzte gura keherak = kolz-aldia

eta beru-aldia aldiakutzen zaitze; sendimendu

guzkoen artean ^{guzkoen} gaise agertzen dira iduririkotan;

ez fida maitearen ele edeneri; ez sinetsi

nahi, baina haterre hasu egiten haren kontra

entzun eman-meneri; hortik hasaneak

eta gero beriz baretzeak: jos eta unu, unu eta jos.

Ez da harritzekorik; gure Mantu xaharri

sarta ziren dentur ^{etan} gizon-gaiak eta emate

gaiak luzaz egoten ziren ezkontzaren haiekura;

Manlu batek dio :

guramendu egirik dunda buruz urte,
hotakurik ez nuen zure ganik urte...

Berze batek :

Zazpi urtez beti jarraitu zait ondorik,
Ernaiten zuela : ez dut berze maitearik.

Hiruganen batek :

Nik hitza atxiki dut zazpi urtez geroz
Errezkun huri beha egun ta gau oroz...

Buruz-zazpi urte hanirko da, Anartean gauza
frango pasa zitakhen, eta elgar erasialtzeko
parada hartuz. Hura ahara itxi bat:

- Prima eijena,
- zutan fidatuaik,
- Hanitz bagira
- Uro tronpatuik!

Enra zuretz erradazai' bai d'ez,
Besketa banon
Desertiala niganez urtzera!

- Desertiala juri nahi bazira,
- Haren zuzua
- oi, bera beshala!

Etzitala jin harzera nigana

Besketa gugua

Solituun zaitz, amoz gaitua! (29)

16 bis

- Niton elreplü nahi diantok hartü
éne malünah parerok ezpetü
Xarmagari batrik beinian maitalü

Fidatu.

Errepatü...

Sehüta jagotü chusi ezpanü'!

- Mintzo zirade anazu gabetarik
Eztü dala nik zur' amotiorik
Zu beno lehenik banian besterik
marterik,
fidelik.
Honez estereitzüt egiten ogeirik.

Entzun dugun hartu hortan, bertze astkotan
bezala, leialtasuna, fidelitasuna da bereziki
aipu.

Fidelitasuna ez dute frantsesek gura
euskaldunak bezala utertzen. Frantsesek
emazte ezkonduari galdegiten diote fidel
egoitea, eta heien arrangura handia da ezkondu
onduan adarrik ez utarkea. Gure herrietarrek aldiz
eman hitzari, amodio hitzari fidel egoitea
mehatza lobi galdatzen diote.

Oharpen hori lehentze aipatu duena da Perllen jauna,
mila arrazoinekin.

(16 ~~leku~~ leku)

Zunbait aldiz entzuten da neshakxa bere buruanekin

ez baitan ari, bi gizonen artean batto hautatu beharzan: (30)

Ai, er, ai, ei, ai, eta

han da dolorea!

Bi marite uken-eta

etxakin zuñ hantla:

Batek dizü txapela,

bestiak boneta.

Txapeldün hori düzü

oi ene bihotza!

Beritze talzuelan mutikoak lekua gehiegi erakusten du,

bere maritearen ganik fagore kutun talzu ardietsi nahiz,

eta arditzen du erantzun: (31)

Hire ahalkiak badik bere malezia.

Uste düña nizala herenogün sortia?

Gaixki englegatü düñ hitk hire mihia

eta izpiritia:

Mi nahi naxanah

Itizatik landa ukenen dik eskia.

Bertze batek berdinla dio: ⁽³²⁾

17

Diogun bezala maite banazu,

etiaz feda nezazu;

etiaz feda nezazu eta gero zurea nutezu.

Ituntzean mutikoaen ganik fulgi ditazke
maitearen burkatzeko mehatxu gogorak ere,
nahiz neskakak badakien nola deplauti
ihardok.

Zer nahi den, eztabada amoros horietaz
bertzerch gertatzen zitzairen noiz behinika bitita
edo buruz-buruen harielarat, hantuz zahar batek
saratuko digun bezala: ⁽³³⁾

- Itendiak bete belarnez, begitarleak nigarrez:

lan eginez urriti dut, bainan proteturichan ez!

Orai hemen nagozu sabeletik minez.

- Ine maitea, zer duzu? zer hokatzen gaitu zu?

Ez da denbora luzea zirela penetan sartu:

Plazeraren ondokik, desplazera duzu.

14 bis

Ugaita dira burutu, artoak ere jomatu...

Primaderan egin lana udazhenerat aurrera:

Ena mailenari... geroa lotuta...

Oraino gizon gazteak bere aitasuna aitortzen
dute larrik, jaso... Baina ez bide da beti
hala gertatzen Amosa buketaren kantuak
sabatzen dugunaz: (34)

Amosa buketak bat uztailean sarturik,

Igorri izan nion jaun hari gorainzi.

Landeren nusta haren baratzeirik;

Okai begira zezan nitaz araiturik.

Uste izan bainuen atsegia zuhela

Bere landareetikan uhantx buketak,

Gibelak itzuli du, nahi ez zuela,

Landareirik emanik omentzen ez dela.

Iti ederra, ongi etorri zureta!

Nik ez zaitut utziko jaun haren bezala.

Freskorik bai haziko nere butarrena,

Beitzen zaitudalarik haren izenean.

5 Ausarheriak

18

Ohartu gurezle goin poliki adi-arazten diren
gaurko horien oro, urrundik bezala, hiltz-erdikoa
Maitalen arteko linterheriak ez dira arduranean
xeheki arpatzen, salbu eta lauduzko edo trufazko
kanta batzuetan, tubera-munstra eta hotako
nausa bideen kasietan. Ekrahun Barhore-ren
obretan hausi ditazke zentzuzko: orduan ere
sinbolo batzuez erdi-estaliak deude ahaztekin,
arraina, aringira, hegasteren-izalza, hegalpeko
luma arpatzen direlarik. Gehienetan gizeen jaiak
jostagarriak hariztzen bezala dituz esandak
zarpatilleriak, hego xuriak hedoi beltza ohiltzen duen bezala.

Orain ez du ezagutzen Ekrahun zahararen bi matik
aterata den Maria Sotk eta Hastero-ren ipuina (35)!

Maria Sotk eta Hastero.

Bi ameros zahar berrak.

Hiru-hugei-hamarna urteotan hartu die amero.

Hastero jeltso gene, Maria Sotk ezari harpo.

Maria Sotk duan nigurrez

Igorra dela beldurrez

Barnets-Bordako antzeriak kontrolatu du etez:

Emazte zaharrik "ahupü" agitzen ez dela ez.

Marin Selt. et anapestu :

- Santa Elisabet tadugu :

Saintu zahar bategarik elhupin agitu dugu ;

Mastero ere bada saintu, hala nizan beldu nugu

- Mastero ez dugu saintu,

Sobera burhanti dugu

Elizabet Juan eta zaharran egiten dugu

Mastero dena galik saintu, Marin Selt, antzu giza zu

Hurren ez du eron nahi ez dela eustaraz

aurkitzen ahal, kantu gizen gordinagorik. Ezunpe
egunean ~~aurkitzen~~ ^{aurkitzen} dira. Lehen, bakan batzu baziren

Frantziako Nazioarteko usatu kantare zintzetarik
yuti edo ashi aldatuak. Ez dut aste behin ere
publikatuak izan diren. Euzkoan, ez zuten merzei ere,
ene gostatko.

Ezagutuena zen Batenabariako xolte batzuetan
hitz hauetara hasten zena : " Zer ari zira, amaro,
hala beti guri se ? " Mondatzen zuten nota atso baten
baratzean eta haren leku-gean ^{bi} neska-mutiko ~~mutiko~~
harrakuzen ziren : bertan ez zen preesia izpirik. Ez
dute haren hupiarik atxiki. Y Ogi-egite andere baten kontrako
bertan batzu nahutako daukitzuet, baskamendur galdoginez
leien ozarheria gatik. (36)

Halere, ez baita
hemen usmetik,
obrenku gisa

↳ *Ornat gaiten Bilintx.ek ere, dama batetik
hejteruak, nahi izan zuela bere burua bertze egin,
analia batetik itornat fangzi eginaz.*

6 Despegidak

21

Horiek hola, hantu hainitzetan ikusten dira maiteak,
elgan ezin adituz, elgarrelarik beresten, nigara begian edo
hasarrez. Hura nota Milafrangako neska batek despegitzen
duen bere oihu gizon gaia: (38)

Amosak eder botia, ederrago du lorea:

Lehen bertzetan ibilireta, orai niri gorlea?

Zozgirik begien titlatik, paraboloz betia!

Hala huetan, neska baltinbada baztertua, heraz eta gorrotuz
uruntzen da, mendikatzeke xedearrekin, ^{matxerari} gizona ^{bidalia} ~~igardana~~ izan
bada, zentzuz aldiz lehen egunetan mindurik dago, hiltzerak/ari
dela iduri ⁺ Bainan gizon gehienek ez dute ^{burua} ~~galdana~~ galtzen, ez eta
maite izanaren alderako malezia handirik atxikitzen.

Arantzakurrak Kantaltzen zuen: (39)

Amodioa zoin den zorra mundu guzirik badaki;

Nik maiteño bat izahi eta, berize batek eramaki:

gaitzko maiteak gerta dezala enekin baino hobeki!

Hori da hori, horitakoa!

7 Ezkontza

Beharrik, ez dira amodio guzirik hausten, ez itzaltzen.

Gehienak ezkontzarik hiltzen dira, lege den bezala.

Bainan gazteak ezkonduz geroztik, gure euskararen erabilera ez dute gehiago heren amodua guli bartzik aipatzen.

Izaritortz, eztaietan errespetu handiarekin kantari on batek jaun. andere esposak gozesten ditu, Ohik, liqueur edo Etxahun Inurrikoaren bertan famatu batzuek.

Huna Ziberon maizenik emaiten diren noblezarik zentrik. (37)

Oihan beltzian zuzen eder den ostu berdian jekiten:

Han ontzun dütut egün goizian txerriak kantuz erraiten,

Bi bihotz gazte amodiak egün dütuta jüntatzen:

Buztariotan sartu niz eta orai hasten niz kantatzen.

Espus. espusek, ororen partoz, uhure eta goraintzi:

Egün düzian amodiak bizi zideno ez ützi!

Nahigabetan parte har eta plazerak ez berantetsi:

Inus ezate ederrenian nahi dügü ziten bizi.

Espus jaunari ele bat bera, bürrian dezan edüti:

Lagünto horri amodiak beti bihotza eraiti;

Zaharaguer uhure eta haien abiser jarraitu,

Familiako batek hun baten gozatzeko alhoureki.

Espusa gazte baten errian zuiñ eifer den erraztuna!

Harek beiti mutik gaztier: «Eztaiela ingana»:

«Senar hun baten edireitoko egün ühen dük fortüna,

«Hari emanik bihotza oso, bai eta gaztetarzüna.»

Faint, illegible handwriting on the top portion of the graph paper.

2
1
2
3
4
~~1907/8~~

M. Lorient (24)
J. Welch

1935, Bism

Bidant Eau minérale. Mer. Montagne
Lafite St. Hippolyte. Montagne de la Roche
au N. de l'île de 15 cm.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40